

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О. О. БОГОМОЛЬЦЯ
Кафедра філософії, біоетики та історії медицини
ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЗНАВСТВА ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ МЕДИЦИНИ ТА МЕДИЧНОЇ ЕТИКИ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ КОМЕНСЬКОГО В БРАТИСЛАВІ (Словаччина)
ЦЕНТР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ "HUMANUS" (Болгарія)
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Кафедра релігієзнавства

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ ТА МЕДИЦИНИ В ПОСТСЕКУЛЯРНУ ДОБУ

матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького)

08 – 09 червня 2023 р.

Київ
Видавництво НМУ ім. О. О. Богомольця

2023

УДК 2+61] (062)

Р 36

Філософія релігії та медицини в постсекулярну добу: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького). – К.: НМУ ім. О. О. Богомольця, 2023. – 285 с.

ISBN 978-617-8310-06-6

Редакційна колегія:

Кучин Юрій Леонідович – ректор НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Науменко Олександр Миколайович – перший проректор з науково-педагогічної роботи та післядипломної освіти НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Земсков Сергій Володимирович – проректор з наукової роботи та інновацій НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Скрипник Рімма Леонідівна – проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародних зв'язків та європейської інтеграції НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Филипович Людмила Олександрівна – провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, професор.

Відповідальні редактори:

Васильєва Ірина Василівна – завідувач кафедри філософії, біоетики та історії медицини НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Шевченко Сергій Леонідович – професор кафедри філософії, біоетики та історії медицини НМУ ім. О. О. Богомольця.

Рецензенти:

Мозгова Наталія Григорівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Українського державного університету ім. Михайла Драгоманова.

Карпенко Катерина Іванівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та суспільних дисциплін Харківського національного медичного університету.

Затверджено до друку Вченою радою Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (протокол № 11 від 30 травня 2023 р.)

ISBN 978-617-8310-06-6

© НМУ ім. О. О. Богомольця, 2023

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

РЕЛІГІЯ, ПРАВА ЛЮДИНИ, МЕДИЦИНА: БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ
ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ 12
Бучма О. В.

МЕРЕЖА ДОБРОЧИННИХ МЕДИЧНИХ ТОВАРИСТВ КИЄВА В МИНУЛОМУ 16
Власенко О. М., Ступак Ф. Я.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕЙНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ 18
Земсков С. В., Гололобова К. О.

“НАСЛІДУЙТЕ МЕНЕ, ЯК Я – АПОСТОЛА ПАВЛА” ДУХОВНИЙ ЗАПОВІТ
СВЯТИТЕЛЯ ЛУКИ 19
Рябушко В. О.

В. Ф. ВОЙНО-ЯСЕНЕЦЬКИЙ (3) “СПАДКОВІ ПОСЛІДОВНИКИ У МЕДИЧНІЙ
СФЕРІ” 25
Храпач В. В.

КАК ДА ЗАПАЗИМ ДУШЕВНОТО СИ ЗДРАВЕ В УСЛОВИЯТА НА
БЕЗПОЩАДНА ВОЙНА НА ИДЕИ? 27
Ангел Грънчаров

ДЕЯКИ МІРКУВАННЯ ЩОДО СПЕЦИФІКИ ЛІКАРСЬКОЇ ЕМПАТІЇ 36
Олена Вячеславова

IKONOBORECKÉ SPORY VIII.-IX. STOLETI VE FILOSOFICKÉ
A TEOLOGICKÉ PERSPEKTIVĚ 44
Maryna Luptáková

INFORMED CONSENT AND DUTY OF PHYSICIAN TO PROVIDE
INFORMATION TO THE PATIENT REGARDING THE PALLIATIVE CARE 49
Silvia Capíková, Maria Nováková, Jana Patrícia Trizuljaková

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІЙНИ: ТЕРАПЕВТИЧНА ФУНКЦІЯ РЕЛІГІЇ В УМОВАХ
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 51
Гаврилюк Т. В.

МОЖЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТРАВМАТИЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА ЧЕРЕЗ СИНТЕЗ ПСИХОТЕРАПІЇ ТА РЕЛІГІЇ	54
<i>Утюж І. Г., Слиця Н. В.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУМ ПРОФЕСІЙНОЇ МЕДИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЇЇ ФУНКЦІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ МЕДИЧНІЙ СПІЛЬНОТІ	58
<i>Величко О. Б., Парфьонова О. І.</i>	
РЕЛІГІЙНИЙ ФАНАТИЗМ: СУТНІСТЬ ТА ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	61
<i>Предко О. І., Предко Д. Є.</i>	
ВІЙСЬКОВІ КАПЕЛАНИ В ЗСУ: МІСІЯ ТА ВИКЛИКИ	64
<i>Мойсеєнко В. О., Шостка І. П., Тарченко Н. В.</i>	
КЛЯТВА ГІППОКРАТА: ПЕРФОРМАТИВ ЧИ ЕЛЕМЕНТ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ?	67
<i>Кравчук О. О., Остащук І. Б.</i>	
МЕДИЦИНА ЯК СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ	71
<i>Матюшко Б. К.</i>	
ПИТАННЯ ЩОДО “ОНТОЛОГІЧНИХ ПОВОРОТІВ” У СУЧАСНІЙ АНТРОПОЛОГІЇ ТА ЇХ НАСЛІДКІВ	78
<i>Вергелес К. М., Куліш П. Л.</i>	
БІОЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	82
<i>Васильєва І. В., Шкроб'як А. С.</i>	
ТОМА АКВІНСЬКИЙ: ПРОБЛЕМА ТЕОДИЦЕЇ В КОНТЕКСТІ РОЗДУМІВ ПРО БОЖЕ ПРОВІДІННЯ ТА ЛЮДСЬКУ СВОБОДУ ВОЛІ	87
<i>Ханжи В. Б.</i>	
СЛУЖІННЯ ХВОРИМ В МЕДИЧНИХ УСТАНОВАХ КИЄВО-ПОКРОВСЬКОГО МОНАСТИРЯ ЗА ЧАСІВ ЙОГО ЗАСНОВНИЦІ МАТІНКИ ВЕЛИКОЇ КНЯГИНИ ОЛЕКСАНДРИ ПЕТРІВНИ (В ІНОКІНЯХ – АНАСТАСІЇ) (ЧАСТИНА 2 – НА СКРИЖАЛЯХ СЕРЦЯ)	90
<i>Швидченко В. С., Крижанівська О. О., Шамайло Р. В.</i>	
ПРО ПСИХОЗАХИСТ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЛІКВІДАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕПІДЕМІЇ ОЖИРІННЯ	98
<i>Корсак К. В., Кірик Т. В., Корсак Ю. К., Бойчук Н. О., Бойчук О. С., Похресник А. К.</i>	

5. Туриніна О. Психологія травмуючих ситуацій. – Київ: ДП “Видавничий дім “Персонал””, 2017.
6. Чабан О., Хаустова О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги? // Український медичний часопис. №4 (150). 2022.
7. Гапон Ю. Військові капелани у ЗСУ: скільки призначено і скільки потрібно. Інформаційний портал “Юридичний факт”. 04.04.2023.

Кравчук О. О., Остащук І. Б.,
Вищий антикорупційний суд,
Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
ostaszczuk@ukr.net

КЛЯТВА ГІППОКРАТА: ПЕРФОРМАТИВ ЧИ ЕЛЕМЕНТ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ?

Клятва Гіппократа – найбільш впізнана професійна присяга до сьогоднішнього дня, яка пройшла шлях тривалої історичної еволюції – від античності, що відображено в первісному змісті на основі релігійних уявлень Давньої Еллади, до сьогодення в медичних закладах вищої освіти, у яких її піднесене проголошення означає урочистий акт завершення навчання та початок професійної діяльності медика. Клятва Гіппократа – знаковий елемент культури, що увійшов у фразеологію більшості мов світу, її текст поширений на різноманітних платформах медичних університетів як один із відомих факторів спільноти викладачів і студентів саме цієї галузі знань.

Виникає запитання щодо сучасного статусу Клятви Гіппократа та доцільності її присутності в епоху, що вирізняється доволі вільним відношенням до традиційності в усіх сферах життя. Цей відомий текст може видаватися зайвим анахронізмом, що сягає своїм корінням часу формування західної культури в її античному джерелі.

Присяга – конвенційний умовно-символічний акт, що базується на апелюванні до сумління людини в її свідомій інтенції виявити й дотримуватися вірності певним прийнятим цінностям, принципам, ідеалам, а також визначеному інституту, окресленій спільноті чи конкретному репрезентанту влади. Попри апелювання передовсім до сумління того, хто складає присягу, її порушення часто каралося згідно закону, якого особа не дотрималася. Присяги мають у собі водночас релігійне й правове походження, оскільки належать до універсальних основ формування соціальних інститутів, у яких дотримання порядку та гармонійного співжиття вважалося умовою добробуту й виживання. У релігійних текстових корпусах та давніх правових документах простежуємо акцентування на важливості складання присяги та її дотримання як фактору особистого життя й чинника суспільної діяльності [2, с. 410].

Професійні є серед присяги чи не найбільш відомими і дуже важливими,

адже вони закладають етичні основи значної кількості професій і посад по всьому світу. Їх порушення у багатьох випадках тягне за собою юридичну відповідальність; тобто часто має не лише моральні, а й цілком юридичні наслідки. Тому й ці присяги із морально-етичних частково перетворилися на юридичні засоби регулювання професійної діяльності в таких сферах. Серед професійних присяг найбільш відомою є присяга або клятва лікаря, яку в народі йменують “Клятвою Гіппократа” (англ. *Hippocratic oath*) [1, с. 60-61].

Феномен присяги, з одного боку, може поставати як перформатив – мовленнєвий акт, що максимально тотожний дії людини, передбачає еквівалентність висловлювання і вчинку (слово “клянуся” означає зобов’язання виконати те, що виражено у відповідному тексті), а з іншого, – як складник певної корпоративної культури, який не має правових механізмів простеження того, чи буде дотримано в життєвих обставинах те, про що йшлося у проголошеному висловлюванні. Присяги складають новообрані президенти, монархи на початку правління, члени парламентів, органів місцевого самоврядування, судді, адвокати, прокурори, мери, призначені або обрані губернатори (керівники регіонів), військові, представники духовенства, спортсмени тощо.

Клятва Гіппократа вписується у дискурс присяги як особливого феномену, приклади якого простежуються в різних сферах впродовж історії та в сьогоденні: “Конвенційний характер текстів присяги, що стосуються насамперед сумління того, хто її складає, базується на сакрально-ритуальному розумінні тексту, що було властиве культурі від найдавніших часів <...> Вербальна форма тексту присяги підкріплюється ритуальністю сценарію, під час якого вона проголошується (урочистість, приміщення, присутність вищих державних посадовців тощо)” [2, с. 360]. Під час складання Клятви Гіппократа також варто підкреслювати піднесеність події особливим приміщенням, участю керівництва університету, привітанням авторитетних медиків. Як приклад організації такого урочистого заходу можемо звернутися до традицій Ягеллонського університету, в якому вручення дипломів різних освітніх рівнів відбувається в особливо шляхетній атмосфері [4].

Перформативний характер присяг виразніше можна зрозуміти на основі латинської етимології, з якої похідними є відповідні іменники чи дієслова у романських мовах. Традиція основної медичної клятви виникла також у контексті західної культурної парадигми, мовною основою якої була латина.

Слово присяга в латинській мові безпосередньо пов’язане зі словом “*ius*”, яке перекладається як “право” та має похідну дієслівну форму *iurare*, що означає “клястися, присягати»: 1) близькість до дієслова *dico* (*ius dicere*, *iudex*) дозволяють назвати *ius* “формулою згоди”; 2) на основі окремих текстів можна зробити висновок, що в Римі присягати (*iurare*) означало проголошувати формулу “*ius iurandum*” (“присягу”, буквально – “формулу, яка повинна бути сформульованою”), інакше кажучи, той, хто присягав, повинен був слово в слово повторити вказану йому формулу. Однак тут слід додати окремі семантичні уточнення: *iurare* в латинській мові означало не те, що ми вкладаємо у сучасне розуміння дієслова “присягати”, тобто зобов’язуватися до чогось, закликати в свідки бога чи інші вищі сили. У латинській мові функціонувало слово *sacramentum*, основним значенням якого було “обов’язок

військової служби, присяга на вірність, військова присяга, приводить когось до військової присяги”, серед інших значень, на основі римських текстів, було “зобов’язання, присяга, обіцянка”; присяга римського воїна на знамено. Відповідно, тут відбулося зрощення двох семантик: sacramentum – віддання себе волі богів та готовність прийняти покарання, якщо буде зламана клятва, та iurare – повторення чітко визначеної словесної формули. Sacer – 1) посвячений, призначений; 2) священний, святий, такий, що викликає благоговійну повагу, великий; 3) приречений підземним богам, тобто відданий прокляттю, проклятий, негідний, огидний; 4) магічний, таємничий. Отже, як бачимо з цих основних значень, латинське слово “sacer” означає присвячення чи посвячення себе, жертвування чогось чи когось богам чи волі фатуму. Правом карати наділялися боги, перед якими і проголошувалася присяга. Sacramentum походить не від іменника sacer, а відіменникового дієслова sacrare (“оголошувати sacer”, “виголошувати прокляття” тому, хто здійснює злочин). Sacramentum – це об’єкт або акт, за допомогою якого людина віддає себе прокляттю (військове sacramentum) або жертвує заставу (юридичне sacramentum). Одразу ж після промовляння визначеної формули sacramentum той, хто присягав, потенційно переходив у стан sacer, що могло викликати гнів та помсту богів, якщо порушувалися зобов’язання [2, с. 363-364].

Отже, перформативне значення самого “жанру” присяги підкріплювалося й увиразнювалося військовими і релігійними конотаціями, що впродовж століть виражалося у канонізованих процедурах легітимації та багатоаспектних ритуалах, метою яких було створення атмосфери важливості, піднесеності й навіть виміру надприродності. В Україні та цілому світі з інтересом стежили за низкою присяг британського монарха Чарльза III, розлогі та суворо визначені церемоніали яких є частиною політичної системи Сполученого Королівства, визначають причетність до тисячолітньої традиції монархії, яка на сьогодні є найбільш впізнаваною. Великобританія як одна з найбільш прогресивних країн виразно демонструє дотримання власних аристократичних традицій як важливого складника балансу політичних сил і стабільної влади в громадянському суспільстві. Можемо сказати, що ритуалізм церемоній династії Віндзорів, зокрема у кількох визначених присягах нового монарха, свідчить про запит сучасної людини на певний вимір піднесеної містичності та вишуканого символізму в реальності, яку окреслюють із виразними рисами постсекулярності.

Текст Клятви Гіппократа використовується як професійна клятва лікаря в низці країн, також постає широко відомим зразком професійної клятви лікаря в якості історичної пам’ятки. Клятва Гіппократа є культурно-правовим феноменом класичної античної культури, етичні категорії та символічний вимір якого приймається у багатьох сучасних державах, зокрема в Україні, накладаючись на актуальні фахові знання та вміння лікаря і юридичні вимоги до професії медика. Клятва Гіппократа – перший історичний трактат про професійну етику.

Складання професійної присяги лікарем є нині загальноприйнятим. У 1948 р. Генеральна Асамблея Міжнародної медичної асоціації прийняла так звану Женевську декларацію, що є сучасною версією Клятви Гіппократа.

Лікарі при складанні професійної присяги використовують осучаснений текст Клятви Гіппократа, або офіційно визначений урядом текст, або текст, прийнятий навчальним закладом. Факт складання присяги може бути невід'ємним елементом правового статусу лікаря. В Україні лікарі – випускники вищих медичних навчальних закладів складають Клятву лікаря, текст якої затверджено Указом Президента.

Вживання в повсякденній мові або навіть у медичній сфері словосполучення “Клятва Гіппократа” означає ту професійну присягу (Клятву лікаря), яку складав лікар, про якого йдеться, здобуваючи свою професію. Покликання на Клятву Гіппократа використовується як вказівка на певні етичні проблеми в медичній професії в науковій і публіцистичній літературі [1, с. 60].

Уживаючи вираз “Клятва Гіппократа”, мають на увазі один із двох видів присяг. Перший вид – це Клятва Гіппократа як історичний документ, який, можливо, використовувався як професійна присяга лікаря в античні часи. Історична Клятва Гіппократа – це один із найвідоміших текстів класичної Греції, з яким різною мірою знайома практично кожна освічена людина. Цей історичний текст безпосередньо сьогодні майже не використовується як професійна присяга лікарів. Інший вид – це сучасна присяга лікаря, яка, залежно від того, де лікар здобував професію, може бути переробленою версією історичної Клятви Гіппократа; це сучасна присяга, яка навіть офіційно не називається Клятвою Гіппократа, але ця назва використовується як спрощене, народне найменування такої присяги [1, с. 61].

Кеті Окстоби називає “Клятву Гіппократа” найбільш відомим текстом у західній медицині, вказуючи на відсутність єдності щодо її складання та значення. Ця Клятва, пише автор, приписується відомому грецькому лікарю та викладачу Гіппократу, хоча справжній автор невідомий. Сам текст Клятви протягом двох тисяч років не використовувався, і в подальшому віднайдений середньовічними християнськими дослідниками. І в 1508 р. текст присяги прозвучав під час церемонії Університету Віттенбергу. До 1750 р. вона була перекладена англійською та іншими європейськими мовами, і протягом кількох століть дипломовані лікарі читали її оригінальну версію. Сьогодні, якщо її використовують, то, в основному, модифікований текст, скажімо, у США – зразка 1960-х років, у Пакистані – оригінальний текст [3]. Задаючись питанням, як оцінюють цю клятву лікарі, що вони хотіли би говорити в цій клятві, і чи повинні загалом вони давати цю клятву, автор наводить різні думки. Деякі лікарі відзначають, що клятва – це серйозне й доречне посвячення в медицину, що є нібито “переходом на інший рівень”. Інші вважають, що лікар – це не священик і не член королівської родини, – він просто виконує роботу, регульовану законом і підзаконними актами [3].

Отже, присяга – як конвенційний умовно-символічний акт – спрямована передусім до свідомості людини із закликком дотримуватися цінностей, принципів, ідеалів, а також виявити вірність певному інституту, спільноті чи конкретному представникові влади. Правовий і релігійний характер історичних присяг, а також розлога семантика у класичних мовах, зокрема латинській, виражають прагнення людини попередніх століть сакралізувати урочисту обіцянку та надати їй чіткої легітимності.

Клятва Гіппократа – найвідоміша серед професійних присяг у світі, назва якої увійшла до лексики і фразеології більшості мов, відповідно позначаючи собою вказівку на етичні питання в медицині та присягу (у переносному значенні) в інших сферах діяльності. Виникнення цього тексту в один із найбільш яскравих періодів розвитку європейської культури, коли закладалися основи правової свідомості й етичних координат, знаменувало піднесення медичної професії до рівня громадянської відповідальності, соціального контролю, звісно, у формі властивих для еллінізму поетичного викладу тексту з покликанням до вищих сил, персоніфікованих у хрестоматійно відомих богах. Після середньовіччя із домінуванням християнських концептів, що розумілися почасти дуже ригористично, в Новий час із його інтересом до класичної спадщини античності було актуалізовано й давньогрецьку лікарську присягу.

На сьогодні Клятва Гіппократа, в якій зміст переважно змінений, може претендувати на роль перформатива лише за умови особистої усвідомленості лікаря, діяльність якого підпорядковується відповідному законодавству, проте етичні принципи тексту лікарської присяги актуальні поза відношенням до епохи.

На нашу думку, урочисте проголошення Клятви Гіппократа випускниками медичних університетів – важливий чинник сучасної університетської культури з відповідним їй етикетом проведення: урочистий характер зібрання, присутність відомих і авторитетних гостей, що сприяє створенню сприйняття власної професії як дуже важливої і відповідальної.

Література:

1. Кравчук О., Остащук І. 2022. Клятва Гіппократа – професійна присяга. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. Випуск 44, с. 60-70.
2. Кравчук О. О., Остащук І. Б. 2022. Судова символіка: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 528 с.
3. Oxtoby K. Is the Hippocratic oath still relevant to practising doctors today? – URL: <https://www.bmj.com/content/355/bmj.i6629>
4. Promocje doktorskie Wydziału Lekarskiego. – URL: <https://www.cm-uj.krakow.pl/index.php/collegium/aktualnosc/2903>

Матюшко Б. К.,

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
bogdanphil@bigmir.net

МЕДИЦИНА ЯК СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Коли в 1990 році американський психолог і науковий журналіст “The New York Times” Деніел Гоулман серед іншого прочитав статтю інших своїх співвітчизників-психологів Джона Маєра та Пітера Саловея, він звернув увагу на те, що її автори “уперше сформулювали поняття (тут і далі – курсив в оригіналі).